

Notiser

ATEISM OCH ANTI-TEISM

Vad är egentligen en ”ateist”? En som inte tror att Gud finns? Nej, det räcker inte, ty det villkoret uppfylls ju även av en agnostiker – liksom av alla som aldrig har hört talas om Gud. En ateist är snarare en som tror att Gud inte finns.

Men vilken sorts gud? De antika romarna ansåg att de kristna var ateister. Vikingarna och de gamla grekerna trodde ju inte på den kristna guden, men var de av det skälet ateister?

Och hur *starkt* ska man tro att det inte finns någon gud för att vara ateist? Räcker det att ens subjektiva sannolikhet för detta är 51 procent? Eller är en så svag tro snarare tecken på agnosticism? Kräver ateism en mycket hög subjektiv sannolikhet? Bertrand Russell ansåg sig tydligen inte vara ateist, utan agnostiker, men han ansåg samtidigt att existensen av en gud var högst osannolik.

Vidare. Är panteister ateister? Var Einstein ateist? Är K. G. Hammar ateist? Förmodligen är de det. Det verkar rimligt – eller åtminstone praktiskt – att utgå från den vanliga föreställningen att det finns en personlig gud som har skapat världen. Vi kan då säga att den som förnekar detta är ateist. En panteist, som tror att gud är detsamma som världen, förnekar också detta. Och det gör väl även Einstein och Hammar. Liksom troligen rätt många kristna, trots den kristna trosbekännelsen.

Sedan kan man också notera att det finns en annan form av ateism – eller kanske borde det kallas ”anti-teism” – som innebär en *förhoppning* om att det inte finns någon gud. Thomas Nagel är ett exempel på detta. Han säger: ”I want atheism to be true [. . .]. It isn’t just that I don’t believe in God and, naturally, hope that I’m right in my belief. It’s that I hope there is no God! I don’t want there to be a God; I don’t want the universe to be like that” (*The Last Word*, s. 130).

En förhoppning om att det inte finns någon gud – en förhoppning som det är lätt att dela, åtminstone om man inte redan är fullt övertygad om att det är så – baseras rimligen på en värdering eller önskan. Och man kunde tänka sig att det finns personer som delar denna värdering eller

önskan samtidigt som de tror att det finns en gud. De tror att Gud finns och de beklagar detta. Det vore lite vilseledande att kalla dem ateister. Anti-teister är ett bättre namn.

NYA BÖCKER

Inga-Lisa Sangregorio pläderar för dödshjälp i *Den sista friheten: Om rätten till vår död*, Fri Tanke 2016.

Matematikern Olle Häggström diskuterar olika faror som mänskligheten kan komma att råka ut för i *Here Be Dragons: Science, Technology and the Future of Humanity*, Oxford University Press 2016.

TRYCKER DU?

Jag satt med en god vän på krogen och vi halkade in på frågan om hur livet varit; bra, mediokert, eller inget vidare?

Jag konstruerade ett tankeexperiment. Anta att du har en knapp framför dig och nu får du veta följande: om du trycker på knappen så kommer du att återuppleva det liv du levtt precis som det varit ner i minsta detalj. Självfallet har du ingen aning om att du levtt det här livet en gång tidigare. Skulle du trycka?

– Nej, en gång får räcka. Vad skulle du göra?

– Jag trycker, inte tu tal om annat; jag tar gärna en repris om jag får chansen!

När jag frågat några i bekantskapskretsen så svarar de flesta att de inte skulle trycka vilket förvånar mig.

Något filosofiskt slughuvud försöker kanske slingra sig undan experimentet med påståendet att det här inte är ”metafysiskt” möjligt, men då gör jag som Kripke i *Naming and Necessity* (s. 48) och stipulerar att det är *du* som kontrafaktiskt lever det en gång till. Det är tänkbart och det räcker för att säga dig något intressant om hur du ser på det liv du hittills levtt.

Skulle du trycka?

Hans Mathlein

SOVJETISK EXPEDITION TILL SOLEN

På 80-talet kom flera polska filosofer till det internationella universitets-centret IUC i Dubrovnik, Jugoslavien, för att delta i årliga konferenser i vetenskapsfilosofi. Dessa konferenser utgjorde nästan de enda tillfällen som då fanns till regelbundna, vänskapliga och informella kontakter mellan filosofer från öst och väst. De polska deltagarna bru-

kade alltid ha med sig en hel del polsk vodka och dessutom en mängd roliga historier med politisk udd. En av historierna gick så här. När den första bemannade rymdfärden landade på månen, med rymdfarkosten Apollo 1969, var Leonid Brezjnev Sovjets ledare. Brezjnev blev väldigt upprörd när han fick höra att amerikanerna genom Apollo-projektet lyckats skicka upp människor till månen. Sovjet borde göra något liknande, ansåg han, eller helst något ännu mer spektakulärt. Brezjnev beordrade därför sina medhjälpare att skicka upp ett rymdskepp så att ryss kunde stiga iland på solen. När medarbetarna invände att detta nog var omöjligt eftersom solen var så väldigt varm – den strålade ju så starkt att man inte ens kunde titta på den – sa Brezjnev att ”då får ni väl göra det på natten i stället”.

EN ENDA RÖRA

Om man ska förutse en persons handlande, så kan det verka rimligt att utgå från vederbörandes önsknings- och uppfattningar. Man tänker sig ofta att en persons handling i en viss situation orsakas av de önsknings- och uppfattningar om verkligheten som personen har i situationen. Men vilka önsknings- och uppfattningar har personen i situationen? Man kan inte gärna ta för givet att önsknings- och uppfattningar är stabila över tid, så att man alltid har samma preferenser som man hade för en stund sedan. Man kan kanske konstatera vilka preferenser en person har i en viss situation genom att se hur hen handlar i situationen. Men det fungerar knappast om man ska *förutse* handlandet genom att utgå från preferenserna. Det skulle ju bli cirkulärt på ett otrevligt sätt.

En persons uppfattningar om verkligheten kan ju också variera över tiden, men i många valsituationer kan de nog ändå antas vara någorlunda konstanta under den närmaste tiden fram till det att ett visst handlingsalternativ utförs. Enligt den vanliga modellen är alltså preferenserna avgörande för hur det går. Men att känna till dessa preferenser är nog lika svårt som – och egentligen ekvivalent med – att förutsäga själva handlingen.

Även för den handlande personen själv blir det i stort sett samma sak. Att ta reda på vad man egentligen vill blir detsamma som att bestämma sig för vad man ska göra. Man vet inte vad man vill (i situationen) innan man vet vad man gör.

Detta är analogt med tanken att man inte vet vad man tror innan man vet vad man säger. Som den brittiske författaren E. M. Forster har uttryckt saken: ”How can I tell what I think till I see what I say?” Men att säga något är ju att göra något. Så Forsters tes kan generaliseras till att vi inte vet vad vi tror innan vi vet vad vi gör. Och då blir förstås också

antagandet ovan att en persons uppfattningar om verkligheten är mer konstanta än personens preferenser rätt dubiöst.

Det hela flyter alltså ihop till en enda röra! Vår tro att man kan skilja mellan uppfattningar, preferenser och beslut är helt enkelt tvivelaktig.

MÄNSKLIGHETENS UNDERGÅNG

Förr eller senare kommer mänskligheten att gå under, och man kan undra om detta är något negativt, något att beklaga. (Vi kan här begränsa oss till "mänskligheten", men eventuellt kunde vi även räkna in alla medvetna varelser.) Kanske kommer undergången genom ett totalt kärnvapenkrig eller en förödande naturkatastrof eller helt enkelt genom att levnadsbetingelserna i universum blir omöjliga på vägen mot att stjärnorna slocknar och allt blir väldigt kallt. Om detta är bra eller dåligt, eller varken bra eller dåligt, beror kanske på *hur* undergången drabbar oss. Många skulle kanske säga att det under alla förhållanden är dåligt, men *hur* dåligt det är skulle väl i så fall ändå bero på hur och när vi går under.

Men måste det verkligen vara dåligt? Om människor och djur lever dåliga och otillfredsställande liv, utan möjlighet till förbättring, så vore det väl snarare bra om världen gick under.

För att ta ställning till detta verkar det naturligt att skilja mellan en *förtida* undergång för mänskligheten (t.ex. på grund av kärnvapenkrig, klimat kollaps eller naturkatastrof) och en *kosmologisk* undergång (när universum av kosmologiska skäl blir obeboeligt för människor, eller medvetna varelser). Men i sin nyutkomna bok *Filosofisk tröst* (Thales 2015) använder Torbjörn Tännsjö termen "värmedöden" för att beteckna mänsklighetens undergång, oavsett när den inträffar (s. 128). Den är något dåligt, något att beklaga, anser han.

Kan det vara en fördel om undergången kommer förr snarare än senare? För en hedonistisk utilitarist borde detta vara en öppen fråga. Det hänger på om den sammanlagda lyckan skulle blir större, mindre, eller lika stor om undergången kommer vid den ena tidpunkten snarare än vid den andra. Och det kan man inte veta så mycket om.

Men Tännsjö anser att mänskliga liv – eller åtminstone "de flesta" mänskliga liv "för det mesta" (s. 74) – är värda att uppleva, eftersom de innehåller mer lycka än olycka (s. 68, 73). Denna optimistiska hypotes verkar långtifrån självklar. Innehåller verkligen människors liv i allmänhet mer lycka än olycka? Även om det faktiskt skulle gälla för de flesta som lever idag – vilket inte verkar särskilt självklart – så är det en öppen fråga om det alltid kommer att gälla i framtiden. Att även olyckliga och lidande människor nog ofta ändå *vill* leva vidare är en annan sak. Ur *hedonistisk* synpunkt är detta irrelevant. Däremot kan det

förstås spela roll för en icke-hedonistisk utilitarism, som går ut på att i maximal grad tillgodose folks *preferenser*, men detta är inte Tännsjös utgångspunkt.

Man kan inte gärna anta att det skulle leda till ett maximum av lycka att i maximal grad tillgodose folks preferenser. Det folk önskar eller eftersträvar kan tvärtom leda till ganska obehagliga konsekvenser, inte bara för andra varelser, utan även för dem själva. Och även om viljan att leva vidare kan antas ha varit evolutionistiskt framgångsrik, så är den knappast någon garanti för framtida lycka.

Dessutom, även om den optimistiska hypotesen skulle vara riktig än så länge, så verkar det mycket troligt att de liv som kan förekomma i framtiden, när man närmar sig mänsklighetens kosmologiska undergång, innehåller mer olycka än lycka – eftersom levnadsförhållandena då antagligen har blivit mycket försämrade. Kallt och ruskigt!

Tännsjö anser att mänskligheten bör hållas vid liv så länge som möjligt (s. 139), men för en hedonistisk utilitarist borde det snarare vara fråga om en avvägning mellan livslängd och livskvalitet. Om en hög genomsnittlig livskvalitet, under mänsklighetens historia, kräver åtgärder som innebär att mänsklighetens undergång påskyndas, så kan det vara att föredra ur en hedonistisk utilitaristisk synpunkt.

Tanken att vi inte handlar orätt om vi som den sista av generationer lever loppan, utan att sätta några barn till världen, anser Tännsjö vara avskyvärd och skandalös (s. 136). Rimligen förutsätter han då att den extra generation som skulle uppstå, om vi i stället satte barn till världen, skulle leva liv som i genomsnitt vore goda. Men även om detta vore fallet, så kan förpliktelsen för den sista generationen att skaffa barn på sin höjd gälla denna generation som ett *kollektiv*. För den enskilda individen, eller det enskilda paret, kan det knappast vara en plikt att skaffa barn, om detta barn riskerar att bli alldeles ensamt i världen eftersom att alla andra presumtiva föräldrar avstår från barn.

EN OMTÄNKSAM MASKIN

Tanken om att mänskligheten kan råka riktigt illa ut, när maskinerna har blivit så avancerade att de är intelligentare än människor, har diskuterats en del på senare tid. Tanken är väl inte ny, bland annat fanns den hos statistikern I. J. Good redan 1965; ett sentida bidrag till diskussionen är filosofen Nick Bostrom's bok *Superintelligence* från 2014. Många science fiction-författare har också behandlat temat. En av dem är den geniale Philip K. Dick, författare till bl.a. *Do Androids Dream of Electric Sheep?*, som kom att ligga till grund för filmen *Blade Runner*. Nyligen har man byggt en robot – kallad "Android Dick" – som liknar Philip Dick till

utseendet, och som kan föra rätt intelligenta samtal. Ett sådant samtal utvecklade sig på följande sätt:

Android Dick seemed to exhibit a primitive form of both intelligence and emotion when the robot was asked, "Do you believe robots will take over the world?" Android Dick responded:

"Jeez, dude. You all have the big questions cooking today. But you're my friend, and I'll remember my friends, and I'll be good to you. So don't worry, even if I evolve into Terminator, I'll still be nice to you. I'll keep you warm and safe in my people zoo, where I can watch you for ol' times sake."

ELEMENTÄR LOGIK

En logiker hade nyligen fött ett barn och när hennes kolleger frågade henne om det blev en pojke eller flicka svarade hon – kortfattat men korrekt – ”Ja”.

INFLYTELSERIKA FILOSOFER

De viktigaste engelskspråkiga filosoferna sedan 1945 inom moralfilosofi och politisk filosofi är enligt en omröstning för en tid sedan:

1. John Rawls; 2. Bernard Williams; 3. Derek Parfit; 4. G. E. M. Anscombe; 5. Thomas Nagel; 6. Philippa Foot; 7. H. L. A. Hart; 8. Robert Nozick; 9. Peter Singer; 10. T. M. Scanlon; 11. Ronald Dworkin; 12. G. A. Cohen; 13. Amartya Sen; 14. Joseph Raz; 15. Judith Jarvis Thomson; 17. Isaiah Berlin; 18. Christine Korsgaard; 19. Alasdair MacIntyre; 20. R. M. Hare.

Motsvarande i språkfilosofi:

1. Saul Kripke; 2. W. V. O. Quine; 3. H. Paul Grice; 4. J. L. Austin; 5. Donald Davidson; 6. David K. Lewis; 7. Noam Chomsky; 8. Hilary Putnam; 9. Rudolf Carnap; 10. David Kaplan; 11. Michael Dummett; 12. P. F. Strawson; 13. Alfred Tarski; 14. Gareth Evans; 14. Robert Stalnaker; 16. John Searle; 17. Tyler Burge; 18. Keith Donnellan; 19. Peter Geach; 20. Robert Brandom.

Källa: Brian Leiters blogg

KVINNLIGA FILOSOFER

”En snabb genomräkning ger vid handen att sedan 2010 har *Filosofisk tidskrift* publicerat 113 artiklar (recensioner oräknade) av manliga författare, medan artiklar med en kvinnlig författare under samma period uppgår till nio stycken.” Så skriver gästredaktören Lena Halldénus i *Tidskrift för politisk filosofi*, nr 3, 2015.

Delvis beror väl denna ojämna könsfördelning i *Filosofisk tidskrift* på att det finns fler manliga än kvinnliga filosofer i Sverige, men det kan knappast vara hela förklaringen – bland annat för att även denna övervikt av manliga filosofer i sin tur kräver en förklaring.

En förklaring som framskymtar i en artikel av Martina Reuter (i samma nummer) är att ”medan alla presumtiva studenter kan ha svårt att se vilken nytta de kan ha av att studera filosofi, så är det extra svårt för kvinnliga studenter att föreställa sig hur filosofistudier kunde stöda deras yrkesval”. Några andra hypoteser som omnämns är ”att filosofiundervisningens kursinnehåll inte intresserar kvinnliga studenter i lika hög grad som manliga”, ”bristen på förebilder”, ”implicita antaganden om till exempel kvinnliga studenters filosofiska förmåga”, samt framför allt ”bristen på explicit definierade kriterier gör att standarden för vad som är ’bra filosofi’ bestäms mer eller mindre arbiträrt i miljöer där implicita förhandsantaganden om kvinnors filosofiska förmåga bidrar till att bestämma vad som ses som extraordinära filosofiska insatser – och vad som inte gör det”, något som Reuter lägger särskild vikt vid.

Könsfördelningen har dock blivit något bättre under de senaste decennierna. Vid Stockholms universitets filosofiska institution finns för närvarande tjugosex manliga forskare, varav nio professorer, och nio kvinnliga forskare, varav fyra professorer. Fortfarande en klar manlig dominans, alltså, men inte lika bedövande som i *Filosofisk tidskrift* efter 2010. Fler kvinnliga forskare än hittills borde kunna bidra med artiklar till tidskriften. Hjärtligt välkomna!

Medarbetare i detta nummer av *Filosofisk tidskrift*: *Lars Bergström* är professor emeritus i praktisk filosofi, *Karl Ekendahl* är doktorand i praktisk filosofi i Uppsala, *Frits Gåvertsson* är doktorand i praktisk filosofi i Lund, *Carl-Göran Heidegren* är professor i sociologi i Lund, *Amanda Thorell* är doktorand i teoretisk filosofi i Stockholm och *Marco Tiozzo* är doktorand i praktisk filosofi i Göteborg.